

Відгук
офіційного опонента Шрагіної Лариси Ісаківни
на дисертацію
ЧОРНОЇ Олени Миколаївни
«ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФАНТАЗІЇ
У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Вимоги сучасної економіки до системи освіти виходять за межі традиційних методів навчання, що передбачають передачу певного об'єму знань і розвиток у кращому разі логічного мислення. Сучасний випускник навчального закладу повинен бути творчою особистістю.

Авторка представленого на відгук дисертаційного дослідження досить повно обґрунтувала його актуальність, при цьому слід визначити, що її робота за останній період набуває все більшого значення як в теоретико-методологічному, так і особливо в практичному аспектах у зв'язку з тим, що використання результатів даної роботи сприяє реалізації концепції «Нова українська школа» на засадах компетентнісного підходу.

Оскільки сучасні діти ростуть у швидко змінюваному та інформаційно насиченому середовищі, розуміння та вміння використовувати психологічні особливості розвитку фантазії у молодшому шкільному віці мають важливе наукове значення для вікової та педагогічної психології. Використання цих можливостей в початковій школі може бути здійснена за умови продуктивного використання у навчальній діяльності тих психологічних надбань дошкільного віку, які утворюють внутрішні ресурси подальшого особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Вищесказане зумовило мету дослідження та постановку завдань для її досягнення.

Що стосується самого тексту дисертації, він має традиційну структуру.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 350 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 230 сторінках. Список літератури налічує 340 найменувань, із них 17 іноземною мовою. Дисертація містить 6 рисунків на 4 сторінках і 35 таблиць на 16 сторінках, додатки на 95 сторінках.

Теоретична частина дисертаційного дослідження О.М. Чорної свідчить, що був проведений глибокий порівнювальний аналіз досліджуваної проблеми у філософській, психологічній і педагогічній науковій літературі. Авторка всебічно розглядає витoki досліджень уяви, взаємозв'язки її з іншими психічними процесами, окремо зупиняється на поглядах і позиціях відомих психологів, а також аналізує роботи сучасних дослідників. Спираючись на результати аналізу, дисертантка у своєму дослідженні обумовила застосування поняття «фантазія» лише тими випадками, коли мова йде про яскраву продуктивність цього процесу, ототожнюючи термін «фантазія» лише з творчою уявою, а не з уявою взагалі.

Детально розглянуто розвиток фантазії молодших школярів від ігрової до навчальної діяльності. Проведений теоретичний аналіз по психології уяви дає автору засади зробити висновок, що фантазія з самого початку виникнення виступає як процес пізнавальний і глибоко особистісний, і визначає фантазію молодших школярів як багатокomпонентний пізнавально-творчий процес довільного створення суб'єктом навчальної діяльності образів, які мають ознаку новизни по відношенню до даних сприймання та пам'яті, орієнтують його творчу діяльність, втілюються в суб'єктивно нових творчих продуктах. Крім того, творчими вважаються лише ті образи, в яких збережений смисловий зв'язок із реальністю, які наділені певним смислом, створюються не випадково, а завжди мотивовані певною смисловою тенденцією.

Ще одним важливим результатом теоретичного аналізу було обґрунтування необхідності розглядати не «усередненого учня», а кожного

учня окремо як особистість, у своїй самобутності, неповторності, унікальності.

Безумовну цікавість проведеного дослідження викликає експериментальне вивчення розвитку учнів молодшого шкільного віку в двох напрямках: динаміки розвитку фантазії та з'ясуванні зв'язку фантазії з їх індивідуально-психологічними особливостями, для чого були використані методики: «Короткий тест творчого мислення» (КТТМ Е. Торренса, адаптований І. Аверіною, О. Щєблановою, а саме – другий субтест фігурної батареї тесту – «Завершення фігур») і «Вербальна фантазія» Р. Немова.

Для виявлення зв'язку фантазії з індивідуально-психологічними особливостями молодших школярів був використаний комплекс з 7 методик, який відповідає концепції тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості, запропонованої В. Рибалкою, зокрема її «вертикальному» – соціально-психолого-індивідуальному виміру, що становить собою квінтесенцію дослідження.

Вагомою науковою новизною є результати емпіричного дослідження: динаміка розвитку показників критеріїв як вербальної, так і невербальної фантазії нерівномірна. Спостерігається гетерохронність у розвитку фантазії учнів від 1 до 4 класу. Встановлено, що показники продуктивності фантазії з віком підвищуються. Натомість, що стосується показників гнучкості, оригінальності й розробленості, то спостерігається їх підвищення від 1 до 3 класу, однак у 4 класі показники гнучкості й розробленості залишаються приблизно на рівні 3 класу, а що стосується показників оригінальності, то вони знижуються до рівня 2 класу.

Також виявлено існування статистично значущих зв'язків між показниками критеріїв фантазії та показниками індивідуально-психологічних особливостей молодших школярів, зокрема інтелекту, самооцінки і рівня домагань, рівня суб'єктивного контролю, інтроверсії-екстраверсії, емоційної лабільності-емоційної стабільності, темпераменту, психофізіологічної міжпівкульної роботи мозку.

Для встановлення достовірності отриманих емпіричних показників дисертанткою грамотно застосовувались методи математичної статистики, які відповідають сучасним вимогам до проведення дисертаційних досліджень.

Результати експериментальних досліджень дисертантки показали необхідність розробки психолого-педагогічної програми експериментального розвитку фантазії молодших школярів у навчальній діяльності. З цією метою була розроблена модель, яка ілюструє специфіку розвитку фантазії у молодших школярів в умовах цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу і складається з трьох блоків: цільового, операційно-діяльнісного та результативного. На базі моделі було розроблено психолого-педагогічну програму «Розвиток фантазії у молодших школярів» та проведено формувальний експеримент, Ефективність моделі та програми розвитку фантазії засвідчена даними t-критерію Ст'юдента: відбулося підвищення рівня розвитку показників невербальної і вербальної фантазії за всіма критеріями та позитивними змінами, що відбулися в динаміці розвитку фантазії учнів і в їх особистісній сфері.

Безумовно позитивним елементом роботи є детальний опис організації проведення цього експерименту та змісту кожного заняття, що дало можливість використати запропоновані вправи безпосередньо в учбовому процесі кожним вчителем. Підготовлені методичні рекомендації спрямовані на практичну допомогу вчителям, шкільним психологам і батькам для забезпечення активізації й ефективного перебігу процесу розвитку фантазії у молодших школярів, становлення їх творчої особистості.

Аналіз публікацій О.М.Чорної засвідчив їх кількісну і якісну відповідність вимогам до висвітлення результатів дослідження, а також той факт, що всі вони повністю відбивають зміст дисертаційної роботи. Це ж стосується і автореферату. Чисельність виступів на конференціях – як українських, так і міжнародних – переконливо показує масштабність апробації матеріалів дослідження.

Таким чином, аналіз дисертаційного дослідження, автореферату, опублікованих наукових праць свідчить про те, що Чорна Олена Миколаївна розв'язала поставлені завдання, а саме:

1. Здійснила теоретичний аналіз досліджень з проблеми розвитку фантазії і виявила психологічні особливості та чинники розвитку фантазії у молодших школярів.

2. Виявила динаміку розвитку фантазії у молодших школярів і зв'язок фантазії з їх індивідуально-психологічними особливостями.

3. Створила психологічну модель, обґрунтувала, розробила та апробувала психолого-педагогічну програму розвитку фантазії у молодших школярів в освітньому процесі загальноосвітніх навчальних закладів першого ступеня.

4. Підготувала методичні рекомендації для вчителів, шкільних психологів та батьків щодо розвитку фантазії у молодших школярів.

Отже, і теоретичні, і прикладні результати дисертаційної роботи мають певне значення і для наукових досліджень, і для діагностичної практики, і для освітнього процесу в цілому, і для особистісного розвитку зокрема.

Це дозволило О.М.Чорній досягти мети дослідження на високому рівні наукової та практичної значущості, при цьому варто висловити деякі побажання та зауваження:

1. Оскільки для виявлення зв'язку фантазії з індивідуально-психологічними особливостями молодших школярів були використані методики, які відповідають концепції тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості, запропонованої В. Рибалкою, бажано було б надати цю структуру в тексті.

2. З тексту роботи незрозуміло, яку роль та в якій формі виконують методи спостереження та бесіди.

3. На «Рис. Психологічна модель розвитку фантазії у молодших школярів» (с. 13 Автореферату) серед внутрішніх чинників указана «навчальна успішність», яка, на погляд опонента, має відношення до зовнішніх чинників. Представлена модель розвитку фантазії молодших

школярів містить не тільки психологічні, але й організаційні та педагогічні складові, тому має включати їх у свою назву.

4. На с. 102 тексту Дисертації авторка вважає творчими «лише ті образи, в яких збережений смисловий зв'язок із реальністю, які наділені певним смислом, створюються не випадково, а завжди мотивовані певною смисловою тенденцією.» Однак в дуже багатьох фантастичних образах народів світу присутні створені їх фантазією образи, які не мають зв'язку з реальністю.

Однак зазначені побажання не применшують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження Чорної Олени Миколаївни, виконаного на належному науковому рівні. За змістом, повнотою викладу, науково-практичною цінністю отриманих результатів дисертація «Психологічні засади розвитку фантазії у молодших школярів» відповідає вимогам пунктів 9, 11-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів №567 від 24.07.2013 р., а її авторка Чорна Олена Миколаївна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Опонент:

**доктор психологічних наук,
професор кафедри психології
та соціальної роботи
гуманітарного факультету
Одеського національного
політехнічного університету**

Шрагіна Л.І.

Завіряю:

вчений секретар ОНПУ В.І. Шевчук

